שיעור כְּכוֹתֶבֶת שֶׁאָמְרוּ חכמים במשנה, בְּגַרְעִינָתָהּ – האם משערים את הכותבת עם הגרעין שלה, וזו כוונת המשנה כשאמרה 'כמוה וכגרעינתה', היינו הכותבת והגרעין ביחד. אוֹ שמא, משערים את הכותבת בְּלֹא גַּרְעִינָתָהּ, וכוונת המשנה לומר ששיעור אכילה ביום הכפורים הוא או ככותבת או כגרעינה.

ספק דומה לגבי שיעור שעורה לענין טומאת מת: בָּעֵי רַב אַשִׁי, מה שאמרו חכמים שֶׁעֶצֶם מן המת שגודלה כְּשֶׁעוֹרָה מטמאת במגע ובמשא, האם משערים לפי שעורה בְּקִלִּיפָתָהּ – עם קליפתה, שנפחה רב. אוֹ שמשערים לפי שעורה בְּלֹא קִלִּיפָתָהּ, שנפחה קטן יותר. וכן הסתפק רב אשי, האם משערים את העצם כְּשעורה לַחָה שנפחה גדול, אוֹ כְּשעורה יְבֵשָׁה שנפחה קטן.

הגמרא מבארת ששני הספיקות חלוקים זה מזה: רַב אַשִׁי שהסתפק לגבי שיעור עצם כשעורה, לֹא מְבַעְיָא לֵיהּ הָא דְּרַב פָּפָּא מהו שיעור כותבת, עם גרעינה או לבדה, אלא ברור לו ששיעור כותבת הוא עם גרעינה, שכן 'כותבת הנַּפָּחָה' אִיתְּמַר במשנה, ומשמע כָּל כַּמָּה דְּנַפָּחָה – כמה שיותר גדולה, והיינו עם הגרעין. וכן רַב פָּפָּא שהסתפק לגבי שיעור כותבת, לֹא מְבַעְיָא לֵיהּ הָא דְּרַב אַשִׁי מהו שיעור שעורה, אלא ברור לו שמשערים בשעורה יבשה ועם קליפתה. שכן שעורה לַחָה מכיון שלא נגמרה עדיין כל צרכה 'שַׁבּוֹלֶת' מִיקָּרֵי בפי הבריות, ולא 'שעורה'. וכן, שעורה שֶׁלֹּא בְּקִלִּיפָתָהּ, 'אוּשְׁלָא' מִיקָּרֵי ולא 'שעורה'. ומאחר וחכמים נקטו בלשונם 'שעורה', בודאי כוונתם לשעורה יבשה בקליפתה.

הגמרא מפרשת מהו שיעור כותבת לפי המידות המקובלות, ומדוע שיערו בכותבת: אָמַר (רָבָא) אָמַר רַב יְהוּדָה, כּוֹתֶבֶת הַנַּפָּה שֶׁאָמְרוּ במשנתינו לשער בה איסור אכילה ביום הכפורים, שיעורה יְתֵירָה מִכְּבֵיצָה – מעט יותר מכביצה. וְקִים לְהוּ לְרַבָּנָן – וידעו חכמים בחכמתם, דִּכְהָכִי – שבשיעור זה, מַיַּתְבָא דַּעְתַּיהּ – מתיישבת דעתו של אדם ואינו מעונה. אבל בָּצִיר מַהָכִי – פחות משיעור זה, לֹא מַיַּתְבָא דַּעְתַּיהּ, ועדיין הוא מעונה. כלומר, הטעם ששיעור איסור אכילה ביום הכפורים הוא בכותבת ואילו שיעור שאר איסורי אכילה הוא בכזית, הוא מכיון שבשאר איסורי אכילה נאמר בתורה בפירוש איסור אכילה, וכזית הוא שיעור אכילה חשוב, אבל ביום הכפורים לא אסרה התורה 'אכילה', אלא ציוותה על עינוי הנפש בלבד, ושיערו חכמים שבפחות מכותבת אין הדעת מיושבת ועדיין הנפש מעונה.

מַיתִיבִי – הקשו בני הישיבה על דברי רב יהודה, שנינו במשנה (סוכה כה:), מַעֲשֶׂה היה בחג הסוכות, וְהֵבִיאוּ לְרַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי לְטָעוֹם אֶת הַתַּבְשִׁיל, וּלְרַבָּן גַּמְלִיאֵל הביאו שְׁתֵּי כּוֹתָבוֹת וּדְלִי שֶׁל מַיִם, וְאָמְרוּ לאנשי ביתם 'הַעֲלוּם לַסּוּכָּה', כי לא רצו לאכלם חוץ לסוכה. וְתָנֵי עֲלָהּ – ושנינו בטעם הדבר, לֹא מִפְּנֵי שֶׁהַלָּכָה כָּךְ שצריך לאכלם בסוכה, שהרי אכילת עראי מותרת חוץ לסוכה, אֶלָּא שֶׁרָצוּ החכמים לְהַחְמִיר עַל עַצְמָן ולאכלם בסוכה. וממשיכה המשנה, וּכְשֶׁנָּתְנוּ לוֹ לְרַבִּי צָדוֹק אוֹכֶל בשיעור פָּחוֹת מִכְּבֵיצָה, לא נטל ידיו אלא נָטַל בְּמַפָּה – כרך ידיו במפה משום נקיות ונטלו, וַאֲכָלוֹ חוּץ לַסּוּכָּה, וְלֹא בֵּירֵךְ אַחֲרָיו. שסבר שאוכל פחות מכביצה אינו טעון נטילת ידים, ופטור מן הסוכה, ואינו חייב בברכת המזון.

אגרות קודש

ב"ה, כ"א אדר, תש"כ

ברוקלין.

הרה"ג הוו"ח אי"א נו"נ בנש"ק

מו"ה מתתי' יחזקאל שי'

שלום וברכה!

לאחרי הפסק הכי ארוך נתקבל מכתבו מח"י אדר.

ובעת רצון יזכירוהו על הציון הק' של כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, מתאים לתוכן כתבו, וכן את זוגתו תחי' להמצטרך לה מתאים לתוכן כתבו.

ויהי רצון שכשם שהביא הבקשה כן יבשר טוב בזה ובפרט שהרי נמצאים אנו בחותם וסיום דחדש אדר, אשר על כל החדש כולו נאמר, ונהפוך הוא לשמחה וליו"ט, הנה יהפכו כל הענינים המונעים מעבודת השי"ת לאורה שמחה וששון ויקר וגם כפשוטו של מקרא.

בכבוד ובברכה לבשו"ט.

נ.ב.

במ"ש אודות הדרושים הנמצאים בביכל כת"י אצל אחיו הרב שי'

הנה ד"ה שמעתיק, נמצאים באור התורה להצמח צדק, נדפס בפלטבה. ד"ה כי ימכור איש את בתו, דרוש מרבנו הגדול וכו' הוא ג"כ להצ"צ.

אלא שכיון שכותב שהביכל מחזיק שכ"ג דפים, הרי בודאי שישנם שם עוד כו"כ דרושים, ואם אינו קשור בטרחה יתירה, אתענין לקבל ידיעות האפשריות בזה, ות"ח מראש על הטרחה.

הגמרא מסיימת את הקושיא על רב יהודה: מהנהגת רבי צדוק משמע שרק האוכל פחות מכביצה פטור מן הסוכה, הָא – אבל האוכל כְּבֵיצָה בָּעֵי לאכלו בסוכָּה. וְאִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ שכּוֹתֶבֶת הַגַּפָּה שֶׁאָמְרוּ, יְתֵירָה מִכְּבֵיצָה וכדברי רב יהודה, הַשְׁתָּא – מעתה יש לתמוה, כי אם שֶׁתֵּי כּוֹתָבוֹת שהביאו לרבן גמליאל, שהיו בְּלֹא גַּרְעִינָן, לֹא הָווּ שיעורן כְּבֵיצָה, שהרי אמרו שלא מן הדין אכלן בסוכה אלא משום חומרא, ואם היה שיעורן כביצה היה חייב מן הדין לאוכלן בסוכה [וכפי שמשמע מהנהגת רבי צדוק], אם כן כּוֹתֶבֶת הַגַּפָּה וְגַרְעִינָתָהּ ששיעורן פחות משתי כותבות ללא גרעינן, מִי חֲווּ – האם יתכן ששיעורן יְתֵירָה מִכְּבֵיצָה.

מתרצת הגמרא: אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה, אִין – כן הוא הדבר, שאף שֶׁתֵּי כּוֹתָבוֹת בְּלֹא גַּרְעִינָתָן לֹא הָווּ כְּבֵיצָה, אבל כּוֹתֶבֶת הַגַּפָּה וְגַרְעִינָתָהּ חֲווּ יְתֵירָה מִכְּבֵיצָה, משום שהגרעין של תמרה גדול מהפרי. אָמַר רַב פָּפָּא לסייע לדברי רבי ירמיה, חֵיינוּ דְּאָמְרֵי אינְשֵׁי, כלי המחזיק תְּרֵי קַבֵּי דְּתַמְרֵי – שני קבים של תמרים, יכול להחזיק חַד קַבָּא דְּקַשְׁיָיתָא וּסְרִיחַ – קב גרעינים ומעט יותר. הרי, שהגרעין גדול מן הפרי.

תירוץ נוסף: רָבָא אָמַר, מה שאמרו חָתָם – על המשנה בסוכה, שמעיקר הדין האוכל שתי כותבות אינו צריך לאכלם בסוכה, אין הטעם משום שאין בהם שיעור כביצה החייב בסוכה, שהרי שיעור שתי כותבות גדול מכביצה כפי שנלמד מדברי רב יהודה, אלא חֵיינוּ טַעֲמָא, מִשּׁוּם דְּחָווּ לֵיהּ פֵּירֵי – שהם [התמרים] פירות, וּפֵירֵי – ופירות אפילו כאשר אוכל מהם שיעור רב, לֹא בָּעוּ לאכלם בסוּכָּה.

מֵיתִיבֵי – הקשו בני הישיבה על דברי רבא מברייתא זו. אָמַר רַבִּי, כְּשֶׁהָיינוּ לוֹמְדִים תּוֹרָה אֵצֶל רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן שַׁמּוּעַ, הֵבִיאוּ לְפָנֵינוּ תְּאֵנִים וַעֲנָבִים, וַאֲכָלְנוּם אֲכִילַת עֲרַאי חוּץ לַסּוּכָּה. משמע מדבריו, אֲכִילַת עֲרַאי אין – כן, רק היא מותרת חוץ לסוכה, אבל אֲכִילַת קֶבַע, אפילו בפירות [כתאנים וענבים], לֹא הותרה מחוץ לסוכה.

מתרצת הגמרא: אֵימָא – כך תאמר לפרש את דברי רבי, אֲכָלְנוּם את התאנים והענבים באכילת קבע, כי אכילת פירות נחשבת כַּאֲכִילַת עֲרַאי ומותרת חוּץ לַסּוּכָּה. אֵיפְכָּא אֵימָא – אם תרצה תוכל לבאר את דברי רבי כך, אֲכָלְנוּם [את הפירות], וכוונתו לומר שאכלום בַּאֲכִילַת קֶבַע לפי שאינם חייבים בסוכה כלל. וְעוֹד אֲכָלְנוּ פַּת בַּאֲכִילַת עֲרַאי בַּהֲדֵייהוּ – עם הפירות חוּץ לַסּוּכָּה, לפי שאכילת עראי, אפילו כשאוכל פת, אינה חייבת בסוכה.

הגמרא מביאה ראיה לדברי רבא, שפירות אינם טעונים סוכה אפילו באכילת קבע: לֵימָא מְסַיֵּיעַ לֵיהּ מן הברייתא האמורה בשיטת רבי אליעזר (סוכה כז.) הסובר שארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בחג הסוכות, לְפִיכָךְ אִם הִשְׁלִים את סעודותיו בְּמֵינֵי תַּרְגִּימָא יָצָא ידי חובתו. הגמרא סבורה שמיני תרגימא הם דברים הבאים ללפת את הפת, והסיבה שלא נקטה הברייתא פירות, כיון שמדובר בְּאַתְרָא דְּלָא שְׁכִיחֵי פֵּירֵי.

שיטה החולקת על רב יהודה בשיעור כותבת הגסה: רַב זְבִיד אָמַר, כּוֹתֶבֶת הַגַּפָּה שֶׁאָמְרוּ לחייב את האוכל כשיעורה ביום הכפורים, חֲסָרָה – פחותה מִכְּבֵיצָה היא.

רב זביד מביא ראיה לשיטתו: דְּתָנָּן (ביצה ב.), בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים, שָׁאוֹר [–שמרים המחמצים את העיסה] בְּכָזַיִת – אם יש בו כזית חייב לבערו מביתו בפסח, אבל חָמֵץ אינו חייב לבערו אלא בִּכְכוֹתֶבֶת שהוא שיעור גדול יותר. וְהַוינָן בָּהּ – ונשאנו ונתנו בדברי משנה זו (ביצה ז), מַאי טַעֲמָא דְּבֵית שַׁמַּאי. וביארנו, משום שהוקשה להם, נִכְתּוֹב רַחֲמָנָא רק 'לֹא יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ' (שמות יג ז), וְלֹא בָּעֵי לכתוב עוד (שם) 'וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שְׂאוֹר', וַאֲנָא אֲמִינָא – ומעצמנו נדון קל וחומר, וּמָה חָמֵץ שֶׁאֵין חֲמוּצוֹ קָשֶׁה – שאינו יכול לחמץ עיסה אחרת אֲסוּר בִּכְזַיִת, שְׂאוֹר שֶׁחֲמוּצוֹ קָשֶׁה לֹא כָּל שֶׁכֵּן שאסור בכזית. אלא מֵהַפְלָגִינְהוּ רַחֲמָנָא – ממה שחילקתם התורה לשתי אזהרות, לִימְדָה לְךָ שִׁשְׁעוּרוֹ שֶׁל זֶה לֹא כְּשִׁיעוּרוֹ שֶׁל זֶה, אלא שְׂאוֹר בִּכְזַיִת וְחָמֵץ בִּכְכוֹתֶבֶת, ולפיכך אם לא כתבה התורה שאור והיינו למדים אותו מחמץ, היינו אומרים שאף בשאור אין החיוב אלא בככותבת, שהרי דיו לבא מן הדין [דבר הנלמד בקל וחומר] להיות כנידון [כדינו של המלמד], ולכן הוצרכה התורה להזהיר על השאור.

רב זביד מסיים את ההוכחה: וְאִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ שכּוֹתֶבֶת הַגַּפָּה שֶׁאָמְרוּ יְתֵירָה בשיעורה מִכְּבֵיצָה וכדברי רב יהודה, מִכְּדֵי – הרי, בֵּית שַׁמַּאי לא אמרו ששיעור חמץ בככותבת, אלא משום דַּאֲשִׁיעוֹרָא דְּנַפֵּישׁ מִכְּזַיִת קָא מְהַדְּרֵי – שרצו להעמידו על שיעור הגדול מעט משיעור איסור שאור שהוא בכזית. ואם היו יכולים לשער בדבר שהוא קטן מככותבת וגדול מכזית, היו משערים בו. ואם כדבריך ששיעור בכיצה קטן מככותבת, לֵיתְנֵי ששיעור חמץ הוא כְּבֵיצָה. וְאִי נַמִי – ואפילו אם תרצה לומר ששיעור כותבת ושיעור ביצה כִּי הֲדֵדֵי נִינְהוּ – שוים הם, עדיין יקשה נֵיתְנֵי כְּבֵיצָה, שהוא שיעור השגור במשנה יותר מככותבת, לענין טומאת אוכלים. אֶלָּא לָאו, שְׁמַע מִינָּהּ ששיעור כּוֹתֶבֶת פְּחוּתָה מִכְּבֵיצָה, ולכן קבעו בית שמאי שיעור חמץ בכותבת.

הגמרא דוחה את הראיה: מַמַּאי – מנין ההוכחה, דִּילְמָא לְעוֹלָם אֵימָא לָךְ כּוֹתֶבֶת הַגַּפָּה שֶׁאָמְרוּ יְתֵירָה מִכְּבֵיצָה, הָא – אולם, כותבת מָתָמָא [שאינה גסה] שבה שיערו בית שמאי לענין חמץ, שיעורה כְּבֵיצָה, ולכן לא מצאו שיעור קטן ממנה וגדול מכזית. וְאִי נַמִי – וגם אם נאמר ששיעורי כותבת הגסה וכביצה כִּי הֲדֵדֵי נִינְהוּ – שוים הם, וַהֲדָא מִינַּייהוּ נָקֵט – בית שמאי נקטו את אחד השיעורים, ולא הקפידו לנקוט בכיצה אף שהוא מוזכר במשנה יותר.

ראיה אחרת לרב זביד: אֶלָּא מֵהָכָא – ממשנה זו יש להוכיח כרב זביד. ששנינו (ברכות מה.), עַד כַּמָּה – מהו שיעור אכילה שמְּזַמְּנִין – מברכים אחריו ברכת המזון בזימון, עַד שיאכל שיעור כְּזַיִת ולא פחות ממנו, דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, עַד שיאכל שיעור כְּבֵיצָה. הגמרא מבארת את סיבת המחלוקת: בְּמַאי קָא מִיפַּלְגִי, רַבִּי מֵאִיר סָבַר, כשנאמר בפסוק (דברים ח י) 'וְאָכַלְתָּ' וּ'אֲכִילָה', וכשנאמר 'וְשָׂבָעְתָּ' זוֹ שְׁתִיָּה, וְסתם אֲכִילָה האמורה בתורה היא כְּזַיִת, נמצא שהציווי 'וברכת' האמור בסוף הפסוק הוא על אכילת כזית. וְרַבִּי יְהוּדָה סָבַר, כשנאמר 'וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ' כוונת התורה היא לַאֲכִילָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ שְׂבִיעָה, וְאֵי זֶה אכילה שיש בה שביעה, זֶה כְּבֵיצָה, ונמצא שחיוב 'וברכת' הוא רק על כביצה.

הגמרא מסיימת את ההוכחה לרב זביד: וְאִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ כּוֹתֶבֶת הַגַּפָּה שֶׁאָמְרוּ לענין אכילה ביום הכפורים שיעורה יְתֵירָה מִכְּבֵיצָה, הַשְׁתָּא – מעתה, אם אוכל בשיעור כְּבֵיצָה שָׁבוּעַ מְשַׁבְּעָא – משביע את האדם, כפי שאמר רבי יהודה, וכי דַּעְתָּא לֹא מִיתְבָא – האם יתכן שאינו מיישב את הדעת כדי להתחייב עליו ביום הכפורים. אֶלָּא לָאו שְׁמַע מִינָּהּ, כּוֹתֶבֶת הַגַּפָּה שֶׁאָמְרוּ לגבי אכילה ביום הכפורים פְּחוּת מִכְּבֵיצָה היא. ולפיכך, אוכל בשיעור כְּבֵיצָה, מְשַׁבְּעָא – יש בו גם כדי להשביע, וכפי שאמר רבי יהודה, ואילו אוכל בשיעור קטן יותר, והיינו כְּכוֹתֶבֶת, אף על שאינו משביע מִיתְבָא דַּעְתֵּיהּ.

ברייתא בענין שיעור סתם אכילה האמור בתורה: תַּנְיָא, רַבִּי אוֹמֵר,